

УДК 37.011.31: 37.014.53

АНДРІЙ ВИПАСНЯК

Івано-Франківський державний коледж технологій та бізнесу

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА: ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ ТА АКТУАЛЬНІСТЬ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена актуальності методики виховання видатного педагога А.С. Макаренка в контексті поєднання співпраці сім'ї, школи та виробництва з метою всебічного та ефективного формування повноцінного громадянина-сім'янина, патріота, виховання молодого покоління – майбутнього нашої нації із врахуванням викликів третього тисячоліття, серед яких занепад моральності, цінності шлюбу, сім'ї та активне поширення споживацького типу мислення і способу життя.

***Ключові слова:** А. С. Макаренко, методика виховання, суспільство, сім'я, школа.*

Постановка проблеми. Ми живемо в модернізованому суспільстві, де найважливішою цінністю є інформація: "Хто володіє інформацією, володіє світом!" Проте дуже актуальним є питання щодо наслідків інформатизації суспільства, адже вони різні. Важливе значення як для дорослих, так і дітей має пошук необхідних довідково-енциклопедичних матеріалів з різних галузей. Але поряд із цими навчальними і науковими матеріалами, які справді необхідні кожній людині, що навчається чи збагачує свій інтелект, через Інтернет-ресурс поширюється багато негативної інформації, яка навіть для дорослих є небажаною, а в дітей викликає психологічні стреси, відхилення, формує викривлену інформацію про суспільство. Надмірна і безконтрольна інформованість суспільства саме через Інтернет, посилила ряд криміногенних факторів: збільшення порнографії взагалі й дитячої зокрема, торгівлю

людьми й дітьми в тому числі, содомію взагалі й педофілію, появу дитячого насильства й невмотивованої “комп’ютерної” агресії, ігроманії і зомбування, сурогатне материнство, незаконну торгівлю людськими органами тощо.

Як завжди, для балансу суспільства потрібно дотримуватись правила “золотої середини”, адже коли йде відхилення, в різні боки, тоді все “летить шкереберть”. Безконтрольний доступ дітей до Internet-ресурсів призводить до втрати справжніх вічних цінностей, ідеалів, принципів, інтелектуальної, культурної і фізичної деградації, через “сидячий” спосіб життя за комп’ютером, і відсутність культури спорту, здоров’я, праці, науки, сім’ї у суспільстві XXI ст.

На початку III тис. через світову економічну кризу зростає велика кількість трудових емігрантів, а як наслідок – розпадаються сім’ї, pojawiaються “соціальні сироти” (т. зв. група “ризик”), яких виховують родичі і “вулиця”, що формує часто неповнолітніх злочинців і хуліганів. Тобто, відсутність самих батьків або одного з них, брак часу в них через шалений темп і споживацьке суспільство, породила проблему повноцінного сімейного виховання. Тому саме зараз, коли інститут шлюбно-сімейних відносин зазнає неймовірних випробувань, гостро стоїть питання не лише збереження традиційних еталонів людських відносин у сім’ї, але й загалом у суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спадщина Макаренка завжди була предметом наукових досліджень, але у зв’язку із зміною кордонів держав, ідеологічних ситуацій у останній чверті XX сторіччя ставлення до педагога-комунара було неоднозначним. Аналіз останніх публікацій підтвердив поділ дослідників його праць і діяльності на кілька груп:

а) науковці, що продовжували вивчати творчу спадщину вченого, критично оцінюючи період, в якій він жив і працював. Серед них: д-р З. Вайц (Марбурзький ун-т, ФРН), Л. Гриценко (Росія), С. Касперчук, Н. Дічек, М. Степаненко (Україна), А. Левін (Польща), Ф. Корольов (акад. АПН СРСР), Л. Пеха (Чехія), А. Фролов (Росія), а також земляк Макаренка в діаспорі Г. Ващенко [12, с.8];

б) друга група дослідників спадщини А. Макаренка акцентувала свою увагу на тому, що змінилася ідеологічна ситуація і вчення українського педагога втратило своє значення (про що згадує у своїй статті М. Галів “Актуальність – неактуальність” вивчення творчості А.С. Макаренка” [1]);

в) третя група вчених, серед них вітчизняні і зарубіжні, розглядають А.С. Макаренка як заслуженого і всесвітньовідомого педагога й вихователя, що не тільки зумів знайти підхід до неповнолітніх “злочинців”, а й домогтися їх перевиховання і повернення до нормального суспільного життя. І цей досвід був використаний не лише в Україні, але й у багатьох країнах світу (Бразилії, Польщі, Росії, Японії тощо). Цій проблемі присвячують свої монографії і статті Н. Дічек (Україна) [3], К. Іващенко [6], О. Коваленко [8] та інші;

г) четверта група дослідників, як проф. А. Бойко і Й. Гайда (Україна), В. Лоскутов і А. Фролов (Росія), М. Сметанський (Україна), здійснювала компаративний аналіз творчої майстерні А.С. Макаренка і його сучасників: Г. Ващенко, Януша Корчака, В. Сухомлинського, Ф. Фукуями, С. Шацького [6; 12; 14];

г) п’ята група науковців – предметом свого дослідження виділила окремі його ідеї та напрями в педагогічній діяльності, зокрема: особистісно орієнтований підхід до виховання (В.Бучківська), проблеми гуманістичного виховання особистості (Й. Гайда), гуманістична сутність педмайстерності А. Макаренка (І. Зязюн), оптимістична педагогіка (О. Заславська), виховання “важких” дітей (К. Іващенко), проблеми економічного виховання (А. Калінська), професійна культура педагога (О. Катагарова), теорія і практика виховання дітей із неповних сімей (Л. Ковальчук), ідейно-моральне виховання школярів (В. Лоскутов), виховання сім’янина (Г. Хархан), проблеми трудового виховання (А. Фролов, М.Ярмаченко) [5; 6; 14].

Зі стислого переліку останніх досліджень слідує, що найменш вивченим є педагогічний досвід А.С. Макаренка з проєкцією його на сучасне ринкове суспільство, що частково сформувалося в Україні, з його ризиками.

З огляду на зазначене вище об’єктом дослідження є педагогічна спадщина А.С. Макаренка та виклики сучасного українського суспільства, а предметом – виступають виховні ідеї вченого та їх актуальність у сучасній соціокультурній сфері суспільства.

Метою статті є потреба з’ясувати, які ідеї А. Макаренка можуть бути корисними для подолання викликів сучасного ринкового суспільства.

Звідси випливають такі завдання дослідження: 1) Виділити найбільш складні проблеми, що виникли у сучасному українському суспільстві; 2) З'ясувати, які ідеї А. С. Макаренка є актуальними сьогодні і можуть бути використані для оздоровлення суспільства й подолання "викликів часу".

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосовуючи методи аналогії, моделювання, ретроспективного аналізу й провівши порівняння: а) історичної обстановки, коли припадала діяльність педагога-новатора із сучасною історичною епохою та її "викликами часу"; б) ставлення Макаренка до найважливіших проблем молоді того часу та практичні дії щодо їх вирішення тоді й сьогодні; в) тотально ідеологізоване суспільство епохи Макаренка та його пошук індивідуального підходу у вихованні особистості й нинішнє безідейне суспільство з його повною байдужістю до потреб людини, – можна висловити наступні думки.

А.С. Макаренко великого значення надав проблемам сім'ї і школи, вихованню дітей у сім'ї. "Книга для батьків", лекції по радіо про виховання дітей у сім'ї, опубліковані окремою працею "Лекції про виховання дітей" (1940 р.) стали наче своєрідною енциклопедією сімейного виховання.

Сам педагог визнавав, що виховання є процес соціальний в широкому розумінні цього слова. Дитину виховує (добре чи зле) все – природа, середовище явища, речі, але насамперед люди – з них на першому місці у батьків та педагогів і необхідною умовою правильного виховання дітей у сім'ї має бути "повна сім'я" як виховний колектив: гарні взаємини між батьком і матір'ю, приклад в усьому батьків для дітей, правильні взаємини між батьками та дітьми, чіткий та строгий режим життя і правильно організована трудова діяльність членів сім'ї [10]. Він надавав великого значення у вихованні дітей розумному батьківському авторитетові. Великий педагог гостро критикував його фальшиві типи: "авторитет придушення" – коли батьки б'ють і залякують дітей; "авторитет віддалі" – коли між дітьми і батьками немає нічого спільного; "авторитет чванства" – коли батьки вихваляють себе і недооцінюють інших людей; "авторитет педантизму" – коли батьки-бюрократи і формалісти – все забороняють дітям; "авторитет резонерства" – коли батьки надокучають дітям частими і зайвими повчаннями; "авторитет любові" – коли батьки надмірно задобрюють дітей; "авторитет дружби" – коли між батьками та дітьми існує панібратство; "авторитет підкупу" – коли слухняність дітей купується подарунками й обіцянками батьків. Усі ці типи "батьківського авторитету" А.С. Макаренко називав негідними, аморальними, шкідливими [10], але вони присутні й сьогодні.

Видатний вітчизняний педагог стверджував, що справжній батьківський авторитет повинен мати в своїй основі: здорову сім'ю, громадський обов'язок і честь батьків, їх трудову діяльність, усвідомлення батьками своїх обов'язків, правильне розуміння любові до дітей, а сім'я і школа мають відповідати перед Батьківщиною за виховання дітей і молоді, їм повинна допомагати вся громадськість. Ніяка зайнятість "великих і малих" батьків не може звільнити їх від виховання своїх дітей, тим більше, підкреслював А. Макаренко, що для виховання потрібний не великий час, а розумне використання малого часу [10].

У своїй науково-теоретичній і практичній педагогічній діяльності він завжди бачив подвійний об'єкт: "суспільство і особистість". Для вченого проблема взаємовідносин суспільства і людини була завжди основною. Державу, нову сім'ю, первинний колектив він розглядав, як сплав, як єдину виховну силу [12, с.8].

На початку третього тисячоліття, в час глобальної економічної кризи, коли яскраво прогресує світове емігрантство зі слабших в економічно сильніші країни, з метою заробити кошти на прожиття своєї сім'ї, проте більшість "заробітчанин" втрачають сімейне щастя і при живих батьках, діти стають "сиротами" та "групою ризику". Гроші в цих дітей є, а батьків – нема. На економічні негаразди сьогодення і трудову міграцію батьків по-іншому бачив Макаренко, що теж жив у час світової економічної кризи: "Іноді кажуть, що важко виховувати дітей, коли немає матеріальної забезпеченості. Я не скажу, щоб у сім'ях зі скромним матеріальним достатком було гірше виховання, ніж у багатих. Процент браку у вихованні дітей в тих і тих сім'ях приблизно однаковий. Все це залежить від піклування і систематичного виховання батьків.

Треба дітей у школі так виховувати, щоб вони вносили в сім'ю якийсь додатковий здоровий струмінь, не те, щоб перевиховувати сім'ю, а щоб... (діти) йшли в сім'ю як представники державної школи і несли ці ідеї в життя" [10, с. 237].

Водночас видатний педагог А.С. Макаренко, як видно із “Книги для батьків”, мав універсальний підхід щодо специфіки окремо взятої сім’ї: “Кожна сім’я відрізняється своєю життєвою ситуацією і життєвими умовами, кожна сім’я повинна самостійно розв’язувати багато педагогічних завдань, користуючись для цього аж ніяк не готовими, запозиченими рецептами, а виключно системою загальних принципів життя та моралі” [10, с.11].

Новаторські за змістом погляди А.С. Макаренка на сім’ю як первинний, природний колектив, тлумачення суті виховання як сукупності різноманітних відносин дитини з навколишнім середовищем уможливило поширення і на родину положень теорії виховного колективу. Як зазначає дослідниця Н. Дічек, в умовах англійських країн (з ринковою економікою), де сім’я традиційно є головним відокремленим осередком виховання, ідеї родинного виховання Макаренка: проголошення соціальної ролі сім’ї, важливості її зв’язків із школою, хоч і були незвичними, проте стали не лише об’єктом вивчення іноземних науковців, а й почали популяризуватись серед батьківської спільноти їхніх країн, що свідчить про визнання його методики сімейного виховання [3].

Як наголошує академік АПН України В. Пашенко, за вченням А. Макаренка, запорука успіху для педагога полягає в індивідуальному підході до дитини [11]. А це свідчить, що в його виховній системі окрім домінанти колективу побутував і особистісний підхід.

Методичної інтерпретації в XXI ст. потребує ідея цінності людського життя і дитини (за Макаренком) як найвищої вартості на Землі – майбутнього свого народу, єдності теорії і практики навчання та виховання у педагогічному процесі, поваги та любові дітей до батьків і старших, впровадження трудового, морального та естетичного виховання, позашкільної роботи в дитячих об’єднаннях, виховання свідомої дисципліни, створення традицій, підготовки вчителя-вихователя, як провідника і захисника дитини та відносин між ними, як найефективнішого критерію “руху колективу” [12, с. 9].

Аналізуючи і порівнюючи проблеми шкільного виховання сьогодні, читаємо в Антона Макаренка, що “людина не виховується частинами, вона створюється синтетично всією сукупністю впливів, яких вона зазнає” [15, с. 10]. Тому процес виховання відбувається гармонійно, плавно та поступово в середовищі сім’ї, школи, на робочому місці.

Завдання всебічного розвитку дітей і молоді А. Макаренко вбачав у поєднанні розумового, фізичного, морального, естетичного, трудового виховання і політехнічного навчання, в тобто комплексі. Його виховні ідеї відповідали змісту і завданням педагогіки. Водночас вони є свідченням обізнаності українського вченого з досягненнями вітчизняних і зарубіжних психологів, філософів. Як педагог і психолог, він глибоко аналізував усі етапи виховного процесу: підготовку вчителя до уроків, процес навчання на уроках, пояснення нового матеріалу і перевірку знань учнів, поведінку учнів на уроках, засвоєння навчального матеріалу, вияв здібностей і професійних нахилів. Важливим елементом виховання визнавалось прищеплення дитині любові до праці в першу чергу в сім’ї, далі в школі, пізніше на виробництві. Згадуючи про професійний успіх, акцентував увагу не на ідеї відбору талантів, а на навчанні майстерності праці над собою [5, с.18].

Антон Семенович був глибоко переконаний, що “реальна логіка трудової колонії – це логіка господарства”. Він не мислив свою систему виховання без участі дітей у продуктивній праці. У його комуні праця мала промисловий характер. Діти вчилися і працювали одночасно. За Макаренком ефективність виховного впливу можлива тільки при розумному поєднанні розвитку моральних уявлень учнів з формуванням відповідного досвіду, що переводить ці уявлення в площину діяльності, вчинку, звички [13, с. 7]. Тому концепція трудового виховання Макаренка має сьогодні, ряд актуальних елементів – модернізація, інтелектуальна насиченість трудового і професійного навчання.

Чимало уваги А. Макаренко приділяв дитячій грі, особливо рольовій, надаючи їй важливого значення в житті дитини. “Яка дитина в грі, такою багато в чому вона буде і в роботі, коли виросте”, – зазначав педагог [10, с. 366-377].

За його ідеями формування молоді ґрунтується на її соціалізації засобами колективного впливу. Педагогічною реальністю є праця, в якій все справжнє: мета, діяльність, взаємовідносини, тому виховання – це педагогічно організований процес соціалізації. Саме в процесі діяльності – навчальної, трудової, побутової, ігрової – включаються природні задатки дітей і здійснюється розвиток сил, набуття знань, умінь, навичок, тобто відбувається формування особистості [2].

На нашу думку, процес виховання нашого молодого покоління у XXI ст. повинен бути з акцентом на морально-духовні цінності, щоб відбувався збалансований підхід до адекватної оцінки життєвих принципів і розуміння, що людина не є лише біологічна і соціальна істота, але й духовна. Тому слід відзначити, що процес виховання і навчання педагог бачив як систему всебічного розвитку дитини (теоретичного і практичного), що підтверджує досвід роботи Івано-Франківського державного коледжу технологій і бізнесу.

А актуальність педагогічної спадщини А. Макаренка сьогодні доводить у своєму науковому дослідженні докт. пед. наук С.Г. Карпенчук, вказуючи – інтеграція вченим провідних педагогічних ідей сприяла тому, що він став новатором в усіх сферах діяльності: освітній – диференціації навчання за природними здібностями дітей; виховній – програмування розвитку особистості з опорою на позитивне в людині та її індивідуальні особливості (педагогічна психологія); трудовій – організація колективно-групових і індивідуальних форм виробництва (синтез виробничої діяльності) різних економічних формацій [7].

Організація певних форм самофінансування дитячого виправного закладу, як вищого рівня трудової діяльності, – один із результатів експерименту А.С. Макаренка, який дуже важливий в умовах ринкової економіки. Це дало йому змогу значимо випередити процес розвитку сучасної педагогічної науки та практики на століття. Пропоновані ним форми потрібні і для нинішніх ринково-економічних відносин [7], що підтверджувала практика діяльності В.І. Білавіча в Середньоберезівській СШ на Івано-Франківщині.

На основі порівняльного методу історичної обстановки, що склалася в 20-30-х рр. XX і початку XXI сторіччя приходимо до висновків, що соціально-економічні та політичні умови, що існували й склалися сьогодні в Україні, в час світової економічної кризи, майже тотожні й використання у навчально-виховному процесі національної школи ідей вітчизняних педагогів (зокрема А. Макаренка) з питань виховання дітей із неповних сімей (з передбаченням відповідних змін сімейного й іншого впливу на дитину), реалізація в умовах сім'ї і школи гуманістичних ідей, використання педагогічного стимулювання як ефективного засобу взаємодії вчителів і батьків, підвищення педагогічної компетенції батька (матері), застосування опосередкованого впливу на батьків через дітей, дотримання його позицій щодо попередження появи неповних сімей і надалі забезпечуватиме збереження сім'ї, – ось до таких висновків дійшли не лише дослідники проблем сім'ї Л.Ю. Ковальчук, В.І. Костів [9, Т.1], а й автор даної статті, вважаючи, що педагогічну систему Макаренка щодо сімейного виховання потрібно обов'язково інтегрувати в наші реалії споживацького суспільства й безвідповідальної держави, щоб зберегти міцну сім'ю і родину від економічних негараздів і розлучень.

Проблема повноцінного сімейного виховання у наш час є доволі гострою. Це змушує об'єднуватися різні державні установи, громадські та релігійні організації для вирішення актуальних проблем у суспільстві. У науковій сфері необхідно: здійснювати моніторинг даної ситуації, пропонувати нові програми виховання з метою зміцнення інституту сім'ї, використовуючи при цьому педагогічну спадщину класиків вітчизняної педагогіки, зокрема А. Макаренка, та морально-етичні кодекси світових релігій. Результатом втілення на практиці цих проектів має бути позитивний ефект й очікуваний необхідний результат: відбуватиметься “демографічний вибух”, як свідчення стабільності та впевненості громадян своєї країни в завтрашньому дні, адже “сім'я – ядро держави”, якщо ми її врятуємо, тоді суспільство в цілому буде міцним.

Висновки. Оцінюючи актуальність педагогічної спадщини А. С. Макаренка в соціокультурній сфері XXI ст., ми дійшли до висновків, що: 1) його спадщина з педагогічною концепцією комплексного підходу до виховання є потрібна для вирішення суспільних проблем; 2) твори видатного вченого про виховання в сім'ї абсолютно не втратили значення і можуть бути корисними для сучасних сімей і педагогів, оскільки підготовлені фахово; 3) використання його практичної методики щодо попередження появи неповних сімей і профілактична робота психологічних служб із “соціальними групами ризику” будуть ефективними у боротьбі з цією проблемою сьогодні.

А поза межами вивчення даної статті залишилися проблеми “важких підлітків” та причини їх появи в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Галів М. Д. «Актуальність – неактуальність» вивчення творчості А. С. Макаренка / М. Д. Галів // Педагогіка і психологія. – К., 2010. – №4. – С. 40–51.
2. Гриньова М. Спадщина Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності / М. Гриньова // Шлях освіти. – К., 2009. – №3. – С. 47–48.
3. Дічек Н. П. Спадщина А. С. Макаренка – феномен світового освітньо-виховного процесу / Н. П. Дічек // Педагогіка і психологія. – К., 2008. – №3-4. – С. 5–14.
4. Долганова Л. Антон Макаренко і сучасні проблеми освіти і науки / Л. Долганова // Освіта України. – 2008. – 1 квітня. – №25. – С. 5.
5. Зязюн І. А. Гуманістична сутність майстерності А. Макаренка / І. А. Зязюн, І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 18–21.
6. Іващенко К. В. Виховання «важких» дітей у педагогічних системах С. Т. Шацького та А. С. Макаренка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / К. В. Іващенко. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – 19 с.
7. Карпенчук С. Г. Педагогічна технологія А. С. Макаренка і сучасність: монографія / Світлана Григорівна Карпенчук. – Рівне : Рівненський ДГУ, 2000. – 340 с.
8. Коваленко О. Макаренко: Свій серед чужих, чужий серед своїх? (Видатний педагог створив... демократичну республіку в тоталітарній країні) / О. Коваленко // Освіта України. – 2012. – 18 червня, № 25 (1294). – С. 16.
9. Ковбас Б. Родинна педагогіка: у 3-х т. Т.1: Основи родинних взаємовідносин / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ, 2002. – 288 с.
10. Макаренко А. С. Твори: в 7 т. / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1954.
11. Пащенко В. Учення Антона Макаренка в контексті викликів системи виховання ХХІ століття / В. Пащенко // Педагогічні науки: збірник наукових праць. Вип. 2. – Полтава: Полтавський ДПУ імені В. Г. Короленка 2009. – С. 102–108.
12. Степаненко М. Педагогічна концепція А. С. Макаренка і сучасність (до 125-ї річниці від дня народження) / М. Степаненко, А. Бойко // Освіта. – 2012. – 17 жовтня – С. 8–9.
13. Титаренко В. Спадщина А. С. Макаренка в контексті сучасності / В. Титаренко // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2008. – № 4. – С. 6–7.
14. Фролов А. Проблема «педагогической нейтральности трудового процесса» в наследии А. С. Макаренко / А. Фролов // Воспитание школьников. – 2005, № 4. – С.14–18.
15. Ярмаченко М. Д. А. Макаренко і світова педагогіка ХХ століття / М. Д. Ярмаченко // Педагогіка і психологія. – К., 1998. – № 1. – С. 10.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013.

Выпасняк А.

Івано-Франківський державний коледж технологій і бізнесу, Україна

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ А. С. МАКАРЕНКО: ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ И АКТУАЛЬНОСТЬ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЕ ОБЩЕСТВА

Стаття посвячена актуальності методики виховання видатного українського педагога А.С. Макаренка (1888-1939) в контексті поєднання співпраці родини, школи і виробництва з метою особистісного формування підліткового покоління і взаємодіючого, ефективного виховання повноцінного громадянина, патріота – майбутнього громадянина нашого суспільства, враховуючи виклики третього тисячоліття, пов'язані з кризою моральності, шлюбної, родинної, активним поширенням споживачього типу мислення і образу життя.

Ключевые слова: педагог Макаренко, методика виховання, родина, школа, суспільство.

Yurpasnyak A.

Ivano-Frankivsk state college of technologies and business, Ukraine

PEDAGOGICAL INHERITANCE A. S. MAKARENKO: CALLS OF CONTEMPORANEITY AND ACTUALITY IN THE SOCIAL AND CULTURAL SPHERE OF SOCIETY

The article is sanctified to translate and bringing in of attention to actuality of methods of domestic education of prominent teacher A.S. Makarenko in the context of combination of collaboration of family, school and working establishment with the purpose of the comprehensive and effective forming of valuable family citizen-man, patriot, the young generation – the future of our nation, taking into account the calls of III millennium, related to the shots on a moral, marriage, family and active distributions of consumer type of thought and way of life.

Keywords: teacher Makarenko, methods of education, family, school, citizen, society.